УДК 338.330

Кірєєва Е. А.
Вінницький національний аграрний університет

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ У СИСТЕМІ ПРІОРИТЕТІВ СУЧАСНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ

У статті визначено теоретичні аспекти екологізації на сучасному етапі розвитку світової та національної економіки. Досліджено рівень забрудненості атмосферного повітря в Україні, охарактеризовано основні джерела забруднення та динаміку капітальних інвестицій на природоохоронні заходи. Вивчено досвід країн Євросоюзу щодо інструментів реалізації політики екологізації в аграрній сфері. Визначено пріоритетні напрями та шляхи екологізації в аграрному секторі України, які необхідні для імплементації у розрізі реалізації сучасної аграрної політики.
Ключові слова: екологізація, аграрний сектор, аграрна політика, принципи екологізації, досвід країн ЄС.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток світових економічних систем, який характеризується інтенсифікацією виробничих процесів та глобалізацією, створює нові виклики для суспільства, значна частина з яких пов'язана з безпечністю життя та екологічними показниками. Екологічні проблеми сьогодні посідають перші місця у щорічних рейтингах топ-викликів, окрім того, вирішення проблем забруднення навколишнього середовища, формування енергоефективних та маловідходних виробництв, глобального потепління та змін клімату перебувають у центрі уваги вітчизняних та іноземних науковців, політиків, громадських діячів. Вирішення екологічних проблем та нівелювання викликів, пов'язаних зі зростаючим навантаженням на оточуюче середовище визначає необхідність формування нових поглядів на розвиток виробничих систем та державну аграрну й екологічну політику. Аграрний сектор є одним найважливіших для економіки України, водночас саме на цю галузь припадає левова частка забруднюючих речовин та значний екодеструктивний вплив, який здійснюється сільськогосподарськими підприємствами в процесі господарювання. Отже, для України все більшої актуальності набуває екологізація виробництва у цілому та аграрної сфери зокрема, що, своєю чергою, зумовлює необхідність формування ефективної аграрної політики із використанням досвіду провідних країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження науковців-економістів у галузі екологізації та аграрної політики є багатоаспектними, значна увага приділена процесам аграрних ринкових реформ та окремим напрямам вирішення агроекологічних завдань. Значний внесок у розвиток концептуальних засад екологізації виробництва зробили такі науковці, як С.М. Ілляшенко, В.І. Меглей [3], В.В. Немченко [4], В.А. Фостолович [1], О.В. Ходаківська. Не менш важливими є ґрунтовні дослідження аграрної політики, які здійснювалися такими науковцями, як Г.М. Калетнік [1; 12], Г.Б. Марушевський [10], П.Т. Саблук та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи значний внесок вітчизняних та закордонних науковців у розвиток концепції екологізації, варто зазначити, що недостатньо досліджено та потребує подальших наукових розробок комплексний підхід до екологізації аграрного виробництва в контексті реалізації сучасної аграрної політики.

Мета статті полягає у вивченні теоретичних та практичних аспектів екологізації аграрного виробництва в контексті реалізації сучасної аграрної політики на основі використання досвіду країн ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрний сектор, безумовно, є одним з основних для економіки України, а отже, визначальним і для подальшого розвитку держави, добробуту населення. Реалізація виваженої аграрної політики є основою для ефективного розвитку аграрного сектора на засадах пріоритетності сталого розвитку та досягнення ефективності його функціонування. Погоджуємося із думкою В.А. Фостолович, що нестабільність економічного розвитку України потребує розроблення та впровадження сучасних систем і механізмів господарювання, які сприятимуть отриманню максимального ефекту від господарювання всіма ланками бізнесу та надходженню до бюджету якнайбільшої суми платежів та зборів [2]. Окрім пріоритетності досягнення показників економічної ефективності аграрного сектору, не менш важливим є формування екологічно орієнтованого агровиробництва, а отже, екологізація діяльності сільськогосподарських підприємств – важливий напрям сучасної аграрної політики.

Екологізація вітчизняного аграрного господарювання як складної системи (соціальної, економічної, підприємницької, екологічної за сутністю) є не лише пріоритетною у практичному забезпеченні, а й водночас потребує глибоких, різноспрямованих теоретичних обґрунтувань [3].

Поняття екологізації сьогодні набуває все ширшого значення, включаючи як філософський аспект ведення бізнесу в цілому, так і безпосередньо виробництво органічної продукції. В.В. Немченко вважає, що «екологізація виробництва передбачає: екологізацію продукції, тобто розроблення таких її видів, використання яких завдає мінімальної шкоди навколишньому середовищу; екологізацію технологій виробництва продукції, розроблення безвідходних і маловідходних технологій, ефективного очисного обладнання, засобів автоматизації, вимірювання і контролю; розроблення варіантів отримання нової корисної продукції з побічних відходів галузі» [4, с. 60].

Л.Г. Мельник переконаний, що «екологізація – це цілеспрямований процес перетворення економіки, орієнтований на зменшення інтегрального екодеструктивного впливу процесів виробництва (забруднення середовища і порушення природних ландшафтів) і споживання товарів і послуг у розрахунку на одиницю сукупного суспільного продукту» [5, с. 216].

В.І. Ткачук визначає, що екологізація є напрямом розвитку сільського господарства, що базується на освоєні екологічних методів господарювання, забезпечує розширене відтворення природних та антропогенних ресурсів за рахунок формування стійких еколого-економічних систем,

© Кірєєва Е. А., 2017

спрямованих на збільшення обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції через створення стійкого агроландшафту за використання екологічних методів господарювання на основі впровадження адаптивно-ландшафтних систем землеробства, раціонального залучення до господарського обігу й підвищення ефективності використання природних, матеріальних і трудових ресурсів сільської місцевості [6].

Принципи екологізації аграрного виробництва в теоретичному розумінні мають бути такими: первинний початок формування екологоорієнтованого світогляду; базові вихідні положення організації виробничого процесу відповідно до законів функціонування і розвитку природи і суспільства; внутрішні переконання всіх суб'єктів економічних відносин, що визначають норми і правила їх виробничої та господарської діяльності; основні особливості побудови ієрархії управлінських і регулятивних впливів на процес екологоорієнтованого функціонування аграрного сектора економіки [7].

Екологічні показники розвитку України сьогодні можна вважати критичними, адже спостерігається зростання рівня забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів, деградація земельних ресурсів.

Відповідно до інформації Державної служби статистики України, загальний рівень забруднення атмосферного повітря в Україні (ІЗА) становив у 2016 р. 7,1 та оцінювався як високий. Порівняно з попереднім роком він дещо знизився за рахунок деякого зниження середньорічного вмісту формальдегіду. Поряд із цим зафіксовано незначне підвищення вмісту фтористого водню. Для детального аналізу можна проаналізувати рівень забрудненості атмосферного повітря в Україні, який представлений у табл. 1, де відображено найбільш забруднені регіони України з диференціацією за типом забруднюючої речовини.

За даними табл. 1, до списку міст із високим рівнем забруднення атмосферного повітря увійшли 15 міст країни: Дніпро, Кам'янське, Одеса, Слов'янськ, Краматорськ, Херсон, Лисичанськ, Миколаїв, Луцьк, Кривий Ріг, Маріуполь, Київ, Рубіжне, Запоріжжя, Ужгород. Високий рівень забруднення атмосферного повітря вказаних міст був зумовлений здебільшого підвищеним умістом специфічних шкідливих речовин: формальдегіду, фенолу, фтористого водню, аміаку. У 2016 р. випадки високого забруднення (ВЗ) атмосферного повітря відзначалися тільки у м. Вінниця. (Під високим забрудненням атмосферного повітря прийнято рівень, коли максимальна концентрація забруднювальної речовини перевищує 5 ГДКм.р.)

У контексті зростання рівня забрудненості та загострення екологічних проблем доцільним є вивчення рівня державної підтримки природоохоронних заходів та витрат на їх проведення в Україні, які представлені на рис. 1.

Як свідчать представлені показники, у 2016 р. спостерігаємо значне зростання витрат на проведення інших природоохоронних заходів. Проте витрати на захист і реабілітацію ґрунтів у розрізі десятиліття залишаються майже незмінними.

Отже, фінансування природоохоронних заходів в Україні є незначним, особливо мало уваги та фінансування приділяється екологічним заходам у сфері аграрного виробництва, тобто збереженню ґрунтів. Для подальшого вдосконалення аграрної політики України на засадах екологізації та стимулювання розвитку екологічно-орієнтованого сільськогосподарського виробництва важливим є дослідження досвіду країн ЄС щодо реалізації політики екологізації..

В узагальненому вигляді європейські підходи до екологічного регулювання розвитку аграрного виробництва і сільських територій можна звести до адміністрування й економічного стимулювання дотримання екологічних вимог (рис. 2).

Загалом в європейських країнах застосовують такі інструменти інтеграції екологічної політики в аграрну політику:

1. Законодавчі інструменти. Прикладом застосування цих інструментів може бути Директива ЄС щодо нітратів (ЄС 91/676), яка вимагає, щоб усі фермери здійснювали на добровільній основі заходи зі зменшення вмісту нітратів у ґрунтах. Іншим прикладом є вимога у законодавстві з ГМО щодо наявності спеціального маркування для продуктів, які містять ГМО.

2. Економічні інструменти. Це, наприклад, податки на пестициди та інші сільськогосподарські отрутохімікати, податки на водокористування. Економічні інструменти можуть впливати на характер виробництва та споживання з метою пропаганди органічної продукції (наприклад, диференціація податку на додану вартість, екомаркування). Фіскальні інструменти (податки, платежі, збори) можна використовувати для фінансування екологічних фондів, які можуть підтримувати агроекологічні проекти.

3. Реформа субсидування. Сільськогосподарські субсидії мають надавати за умови виконання природоохоронних критеріїв. Наприклад, перехід спільної аграрної політики ЄС від підтримання цін до підтримання прямих доходів може створити можливість для застосування більш екологічно дружніх методів або створити переваги для деяких типів ведення сільського господарства (наприклад, для органічного землеробства). Дотримання природоохоронних стандартів і правил захисту тварин також може бути умовою будь-яких прямих виплат фермерам.

4. Агроекологічні програми і програми розвитку сільських районів із сильними природоохоронними критеріями. У районах з особливими вимогами до охорони довкілля допомогу фермерам спрямовують на стимулювання використання таких методів, які не шкодять довкіллю і водночас забезпечують дохід фермерам.

5. Раціональні методи ведення сільського господарства. Ці методи є різними в різних країнах і регіонах залежно від біологічних і географічних особливостей території і конкретних характеристик сільськогосподарської галузі. Загалом використовують такі методи, як регулювання вмісту поживних речовин, ведення лучного господарства, захист водних шляхів і середовищ існування диких тварин, запобігання надмірному випасу, регулювання використання поживних добавок, запобігання забрудненню, утримання живих огорож, органічне землеробство тощо.

6. Інституційні інструменти. Наприклад, можна налагодити плідне співробітництво між міністерствами охорони довкілля та сільського господарства. [10].

В Україні сьогодні, на жаль, відсутня стратегічно орієнтована аграрна політика, спрямована на екологізацію. Як зазначено у повідомленні Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», «сучасний стан екологічної політики України сформований непослідов-

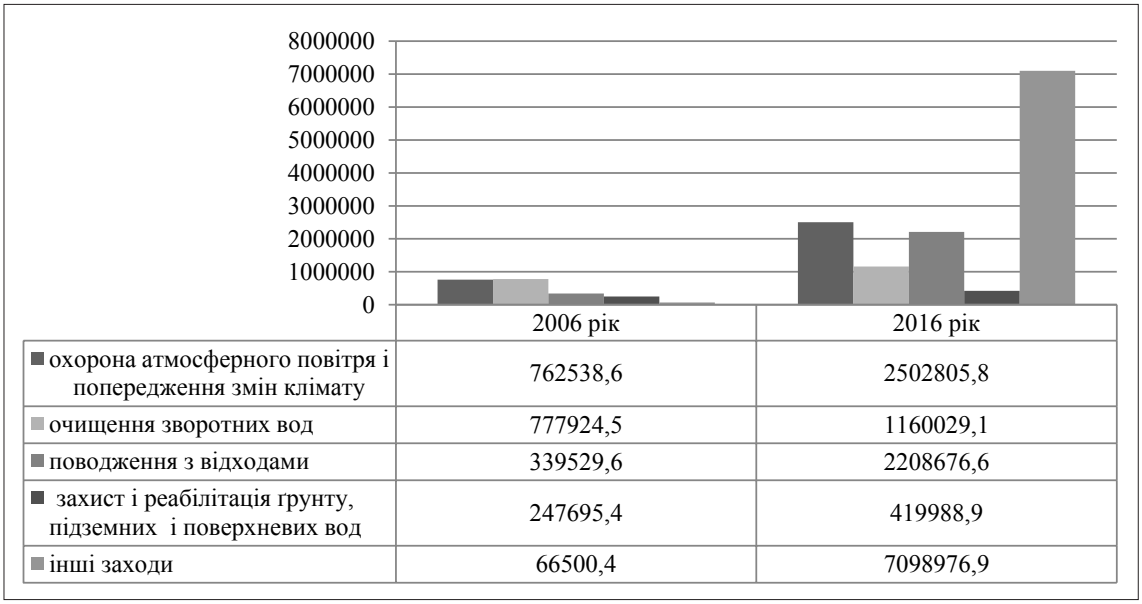

	2006 рік	2016 рік
охорона атмосферного повітря і попередження змін клімату	762538,6	2502805,8
очищення зворотних вод	777924,5	1160029,1
поводження з відходами	339529,6	2208676,6
захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод	247695,4	419988,9
інші заходи	66500,4	7098976,9

Рис. 1. Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища в Україні за напрямами природоохоронних заходів, тис. грн.

Джерело: сформовано за [8]

Таблиця 1

Забруднювальні речовини, вміст яких в атмосферному повітрі міст зумовив найбільше забруднення (у кратності ГДК) у 2016 р.

Речовина	За середньорічним вмістом		За максимально разовим вмістом	
	Місто	Перевищення	Місто	Перевищення
Завислі речовини	Кривий Ріг	2,5	Кривий Ріг	4,4
	Кам'янське	2,5	Кременчук	3,4
	Дніпро	2,4	Дніпро	3,2
	Кропивницький	1,5	Кам'янське	3,0
	Олександрія	1,4	Харків	2,8
Оксид вуглецю	Рубіжне	1,7	Слов'янськ	4,8
	Лисичанськ	1,4	Краматорськ	3,6
	Слов'янськ	1,2	Харків	2,4
	Ужгород	1,1	Рівне	2,2
	Краматорськ	1,1	Дніпро	2,0
Діоксид азоту	Херсон	3,5	Вінниця	11,3
	Вінниця	3,3	Київ	4,1
	Київ	3,0	Краматорськ	4,0
	Дніпро	2,8	Кременчук	2,7
	Луцьк	2,5	Ужгород	2,4
Сірководень	Кам'янське	0,005мг/м^3	Дніпро	3,0
	Одеса	0,003мг/м^3	Рівне	2,8
	Рівне	0,003мг/м^3	Кам'янське	2,0
Фенол	Кам'янське	2,0	Краматорськ	4,9
	Запоріжжя	2,0	Кременчук	3,9
	Луцьк	1,7	Горішні Плавні	3,3
	Одеса	1,3	Рівне	3,1
	Херсон	1,3	Херсон	3,0
Сажа	Одеса	1,2	Харків	2,1
Фтористий водень	Рівне	1,6	Краматорськ	2,8
	Одеса	1,4	Рівне	2,6
	Чернівці	1,0	Слов'янськ	2,5
Аміак	Кам'янське	1,3	Черкаси	2,5
	Черкаси	1,3		
Формальдегід	Дніпро	4,3	Ужгород	4,9
	Лисичанськ	4,0	Краматорськ	3,7
	Миколаїв	4,0	Дніпро	2,5
	Краматорськ	3,7	Кривий Ріг	2,4

Джерело: складено за [8]

Рис. 2. Підходи екологічного регулювання в Євросоюзі

Джерело: сформовано за [9]

ністю внутрішньої державної політики у цілому, тому нині актуальним завданням є конкретизація та проектне наповнення стратегічних положень і плану дій із реалізації Закону України «Про Основні засади (Стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» [11].

Таким чином, необхідною є зміна концептуального бачення аграрної політики в розрізі екологізації, а безпосередньо процес екологізації має здійснюватися через систему організаційних заходів, інноваційних процесів, реструктуризацію сфери виробництва і споживчого попиту, технологічну конверсію, раціоналізацію природокористування, трансформацію природоохоронної діяльності, що реалізуються як на макро-, так і на мікроекономічних рівнях.

Доцільним для України є й запровадження інноваційних процесів із метою екологізації, а саме: використання, охорону, відтворення умов щодо підтримки природно-ресурсного потенціалу та забезпечення природно-ресурсної безпеки; природоохоронні, природовідтворювальні інвестиції (у сфері охорони та відтворення природних об'єктів) завжди і всюди, в часі і в просторі повинні здійснюватися з урахування властивості саморегуляції; самовідновлення екосистеми, окремих її компонентів (до певної межі), оскільки людською працею відтворити все, що створює природне середовище, неможливо; природна система, її елементи можуть знижувати, втрачати свої властивості як під впливом антропогенних чинників, так і під дією природних сил та явищ [13].

Висновки. Аграрний сектор України є одним із фундаментальних складників економіки. Ефективна аграрна політика сьогодні має враховувати не лише пріоритетність економічних показників, але й базуватися на принципах сталого розвитку, а отже, серед зазначених пріоритетів важливе місце займає екологізація. Досліджені показники свідчать про високий рівень забруднення атмосферного повітря, водних ресурсів, деградацію ґрунтів в Україні; серед галузей, які здійснюють значне екологічне навантаження, є сільськогосподарське виробництво. Таким чином, важливим є реалізація процесу екологізації серед пріоритетів аграрної політики та розроблення відповідної стратегічно орієнтованої концепції, в основі якої будуть загальноєвропейські цінності, норми та досвід, адаптовані до українських реалій. Серед факторів екологізації в контексті реалізації аграрної політики важливо сформувати ефективний механізм державної фінансової підтримки, інструменти впровадження екологічних інновацій у практику та визначити інституційне середовище. Серед фінансових інструментів доцільно запровадити пільгове оподаткування та кредитування для сільськогосподарських підприємств, які оновлюють технології, підвищуючи екологічну безпечність виробництва. Впровадження принципів екологізації у аграрну політику України сприятиме переходу на якісно новий рівень у розвитку галузі.

Список використаних джерел:

1. Калетнік Г.М. Управління регіональною продовольчою безпекою в умовах економічної нестабільності : [монографія] / Г.М. Калетнік [та ін.]. – Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2015. – 252 с.
2. Фостолович В.А. Інтегрування еколого-економічного підходу у стратегію розвитку та практику господарювання сільськогосподарських підприємств / В.А. Фостолович // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2017. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://efm.vsau.org/files/pdfa/3727.pdf.
3. Меглей В.І. Сучасні екологічні мотивації до розвитку системи вітчизняного аграрного господарювання / В.І. Меглей // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/20-2016/10.pdf.
4. Немченко В.В. Хозяйственный механизм и природопользование / В.В. Немченко. – М. : Агропромиздат, 1988. – 127 с.
5. Мельник Л.Г. Екологічна економіка : [підручник] / Л.Г. Мельник ; 3-є вид., випр. і доп. – Суми : Університетська книга, 2006. – 367 с.
6. Ткачук В.І. Екологізація виробництва як пріоритет процесу диверсифікації агарних підприємств / В.І. Ткачук // Ефективна економіка. – 2014. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2899.

7. Купінець Л.Є. Екологічні імперативи сталого розвитку агропромислового комплексу / Л.Є. Купінець // Науковий вісник. – 2005. – Вип. 15.6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2005/15_6/371_Kupinec_15_6.pdf.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ukrstat. Gov.
9. Екологічні новації Спільної аграрної політики ЄС: імплементація в Україні: науково-аналітична записка ; Ін-т екон. та прогнозув. НАНУ. – К., 2016. – 37 с.
10. Марушевський Г.Б. Інтеграція екологічної політики в аграрну політику в ЄС та Україні / Г.Б. Марушевський // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2016/19.pdf.
11. Екологічна політика України потребує конкретних дій та проектної реалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ecos.kiev.ua/news/view/515.
12. Калетнік Г.М. Державна фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників / Г.М. Калетнік, Н.В. Пришляк // Економіка АПК. – 2010. – № 8.– С. 52–55.
13. Ковальчук С.Я. Економіко-екологічне оновлення аграрного сектору в системі пріоритетів інноваційного розвитку / С.Я. Ковальчук // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2016. – № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://efm.vsau.org.

Киреева Э. А.
Винницкий национальный аграрный университет

ЭКОЛОГИЗАЦИЯ В СИСТЕМЕ ПРИОРИТЕТОВ СОВРЕМЕННОЙ АГРАРНОЙ ПОЛИТИКИ

Резюме
В статье определены теоретические аспекты экологизации на современном этапе развития мировой и национальной экономики. Проведены исследования уровня загрязненности атмосферного воздуха в Украине, основных источников загрязнения и динамики капитальных инвестиций на природоохранные мероприятия. Изучен опыт стран Евросоюза относительно инструментов реализации политики экологизации в аграрной сфере. Определены приоритетные направления и пути экологизации в аграрном секторе Украины, необходимые для выполнения в разрезе реализации современной аграрной политики.
Ключевые слова: экологизация, аграрный сектор, аграрная политика, принципы экологизации, опыт стран ЕС.

Kirieieva E.
Vinnytsia National Agrarian University

ECOLOGIZATION IN THE SYSTEM OF PRIORITIES OF THE MODERN AGRICULTURAL POLICY

Summary
The theoretical aspects of ecologization at the present stage of development of the world and national economy are described in the article. The level of atmospheric air pollution in Ukraine, the main sources of pollution, and the dynamic of capital investments in environmental protection measures are investigated. The experience of the European Union countries regarding the instruments of environmental policy implementation in the agrarian sector is studied. The priority directions and ways of ecologization in the agrarian sector of Ukraine, which are necessary for the implementation in the context of the modern agricultural policy, are determined.
Keywords: ecologization, agrarian sector, agrarian policy, principles of ecologization, experience of EU countries.